

Kaleidoskop hrvatske antroponomastike

(Petar Šimunović: *Hrvatska u prezimenima*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2008.)

Kada je 2003. godine akademik Petar Šimunović sa svojega znanstveničkoga mjesta u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje odlazio u zasluženi mir, samo je naivac mogao pomisliti da je time dokončao svoj znanstvenički put. Petar Šimunović je mir pretvorio u nemir i plod su toga treperenja nizovi djela. Objavljivanje je svojega opusa on preporučio nakladničkoj kući Golden marketing, bolje rečeno njezino osnivaču, g. Franji Maletiću.

Jedan je od bisera iz te niske monumentalni „Hrvatski prezimenik“. Njega je akademik Šimunović napisao u suradnji s g. Maletićem. Riječ je o, kako ga g. Šimunović zove, „troknjižju u kojem smo svi popisani na dva mjesta“. U tom, dakle, triteuhu hrvatske antroponomastike nahodi se svako svakcijato hrvatsko prezime kako je ustanovljeno popisom iz 2001. g. Tih je prezimskih natuknica nabroj 114 643!

Kao predgovor prvoj knjizi „Hrvatskoga prezimenika“ akademik Šimunović ispisao je stotinu i šezdeset stranica antroponomastičke početnice za svakoga korisnika Prezimenika. Budući da je treća knjiga „Hrvatskoga prezimenika“ posvećena hrvatskoj

ojkonimiji, i ona je dobila odgovarajuću predgovor.

Međutim, bitnost toga djela nadilazi status pukih predgovora. Djelo je jednostavno valjalo izdati samostalno. Rečeno – učinjeno i pred hrvatskim čitateljem stoji knjiga od 463 stranice. Početnica je prerasla u katekizam hrvatske antroponomastike.

Nezahvalan je posao prikazivača knjige da na nekoliko stranica radozalcima razloži gdjekada vrlo složene i znanjem bremenite tekstove. Knjiga akademika Šimunovića upravo jest tekst u etimološkoj designaciji te latinske riječi – tkanje. Tkanje u kojem se čitatelj spretnom piščevom rukom provodi kroz koordinate hrvatske povijesti na hrvatskom narodnom prostoru.

Knjiga je razdijeljena na dva temeljna dijela, antroponimni („Hrvatska u prezimenima“) i ojkonomimni („Imena hrvatskih naselja – neispričana priča“). Zbog naravi same knjige, antroponimnomu je dijelu akademik Šimunović namijenio veći prostor.

Antroponimni je dio razdijeljen na osam poglavlja, koja su pak strukturirana manjim odjeljcima.

Prvo je poglavlje, „Spomenicima naše opstojnosti“, panorama teorijskih, onomastičkih spoznaja o fenomenu prezimena, spoznaja koje je autor usidrio u hrvatsku situaciju. Akademik Šimunović već naslovom daje znati koja je najvažnija društvena uloga prezimena. Ono je prvorazred-

ni „jezični i kulturni spomenik“. U nizu pododjeljaka koji slijede prezime se rasvjetljuje s raznih stanovišta. „Što sadržava prezime u *Hrvatskom prezimeniku*“ tumači korisniku način kako su prezimena obrađena u *Prezimeniku*. Teoriji prezimena posvećeni su „O prezimskim značenjima“. Tu autor ističe razliku među leksičkim i onomastičkim značenjem i iznosi razlike među običnim imenicama, tzv. apelativima, i imenima. Onomastičar traga za etiologijom pojedinoga prezimena, što će reći za uzrokom njegova postanka. U „Još o sadržaju prezimenske natuknice“ autor razlaže ustroj prezimena i otkriva nam što se iz prezimena može odčitati. U pododjeljcima „Razvitak imensko-prezimskog obrasca i zrenje prezimena“ i „Zakon o osobnom imenu (i prezimenu“) prati se povijesni put ustanovljivanja prezimena kao zakonske kategorije od samih početaka u 12. st. Zlokoban naslov idućega pododjeljaka „Bližimo li se rasapu prezimenā?“ opominje čitateljstvo na moguću hudu sudbinu prezimenā u budućnosti.

U odjeljcima „Naša prezimena“ akademik Šimunović izdvaja običnomu čitatelju najzanimljivije povijesne aspekte postanka hrvatskih prezimena. To se razrađuje u odjeljku „Na društvenim vrelima“, gdje se hoće istaknuti društveni kontekst davanja prezimena. Autor je taj društveni kontekst zgodno sazeo formulom „čiji si, kakav si, otkud si i što si“. Četiri, dakle, skupine prezimena kažu upuće-

nomu 1. tko ti je predak (najbrojnija skupina prezimena), 2. kakav ti je bio predak s obzirom na mrežu društvenih odnosa ili na tjelesna obilježja (najšarolikija skupina prezimena), 3. odakle ti je predak, 4. što su ti predci bili po zanimanju. Idući odjeljak, „Hrvatski i srpski imenski i prezimski sustavi“ dotiče se bolne točke hrvatskoga identiteta, poldrug stoljeća zamućivane razlike među Hrvatima i Srbima. Izlažu se razlike u tijeku i okolnostima postanka prezimenā među dvama narodima, kao i bitne razlike u dvama imenskim sustavima. Odjeljkom „Prezimena od ženskih osobnih imena, prezimena žena i tzv. ženska prezimena“ autor slijedi duh vremena pretresajući žensko pitanje u hrvatskoj onomastici. Zanimljiv je fenomen o kojem piše u „Neustaljenim prezimenima u hrvatskih velikana“. Tumači hrvatske likove prezimenā znamenitih Hrvata koja su iz dubina povijesti do nas doprla u rashvaćenom liku. Do bar je broj njih razriješio sâm akademik Šimunović! Ovi redci poučuju i o onomastičkom aktivizmu, ili kako je autor, kao član komisije za imenovanje zagrebačkih ulica i trgova, upirao da oni ponesu prava imena zaslužnih Hrvata. Nažalost, nije uvijek uspio. U posljednjem odjeljku prvoga poglavlja, „Rodoslovniku“, autor pokazuje što je rodoslovnik i daje primjere takvih djela pozivljući svakoga čovjeka da radi o vlastitom rodoslovniku.

U kratku poglavlju „Jezik u prezimenima“ akademik se Šimuno-

vić dotiče aspekata odnosa jezika i prezimenā kao jezične činjenice. U „Hrvatskom prezimskom mozaiiku“ upućuje se na činjenicu da u hrvatskim prezimenima ne treba tražiti samo hrvatsku jezičnu podlogu, nego i podlogu drugih jezika s kojima su Hrvati tijekom povijesti bili u doticaju. Odjeljci „Jezična norma i pravopis u prezimenima“ i „Naglasak u prezimenima“ bave se odnosom pravopisa i naglasaka u prezimenima sa službenim pravopisom i naglaskom. „Jatovska prezimena“ dotiču se trodijalekatnoga odraza jata u prezimenima.

Poglavljem „Oblikovanje prezimenā i onomastički sadržaji u prezimskim strukturama“ autor zalazi u tančine jezične građe naših prezimena. Prvi je odjeljak posvećen prezimenima na *-ić*, što se očituje šaljivim naslovom „*-ići* to su „jugovići““. Pokazuje da na hrvatskom prostoru kao cjelini taj sufiks nije toliko brojan kao u središnjem štokavskom jezičnom prostoru. Sljedeći se odjeljak, opet u mnemotehničkom sroku „Svi *-asi* su Vlasi?“, nastavlja na prvi i govori o vlaškim prezimenima na *-as*. Zatim su tu „Dvopleksemna imena na *-mil*, *-mir* i *-slav* – praslavenska baština“, pogled u najstariji tip slavenskih i hrvatskih imena, koji je počeo propadati od 16. st., a to propadanje traje do danas unatoč romantičarskom valu nadijevanja hrvatskih vladarskih imena u 20. st. „Sjevernohrvatska prezimena na *-ski*“ obrađuje ne samo prezimena koja se svršuju tim sufiksom, nego i

rodovska prezimena na *-ići* i *-ci*, važna za povijesnu hrvatsku onomastiku. Dva se odjeljka bave hipokorističnim imensko-prezimskim sufiksima, *-e* i *-o* („Dvosložna hipokoristična imena i prezimena na *-e* i *-o*“) i *-ica* („Patronimi na *-ica*“). Uz to, u njima se raspravlja fenomen konverzije, obraćanja imena u prezime. Sličan je, samo u suprotnom pravcu, proces u kojem se prezime preoblikuje na lik imena (odjeljak „Prezimena kao osobna imena“).

Četvrto poglavlje, „Motiv i etimologija u prezimenima“ pobliže razrađuje formulu „čiji si, kakav si, otkud si i što si“. Ime prvoga odjeljka „Nadimci kao prezimena“ govori samo za sebe. Daje se i povijesna perspektiva na hrvatsko nadimaštvo. Na to se dijelom nadovezuje drugi odjeljak „Prezimenske nagrde i krabulje“ jer su mnogi nadimci zbilja zlohodne nagrde koje nositeljima nadijeva zajednica. „Rodbinska i svojbinska prezimena“ razmatraju ulogu rodbinsko-svojbinskih naziva u prezimenima. „Imena motivirana bavljenjem čime, službom ili dužnostništvom“ daju mnogobrojne primjere za taj tip prezimena, i to ne samo hrvatskoga postanja, nego i inojezičnoga. „Nazivi životinja u hrvatskim prezimenima“ izlaže sve obilje zoološke motivacije hrvatskih prezimena. Ima u prezimskoj fauni zvijeri, domaćih živina, riba, ptica, gmazova, kukaca. U odjeljku „Voda kao motiv prezimenima“ akademik Šimunović ispituje ulogu voda

u tvorbi prezimenā, pri čem su više nego dobrodošle spoznaje o postanku i povijesti hrvatskih vodnih imena. Poseban je odjeljak („Frekventno prezime *Novak* u nas i u slavenskim jezicima“) autor poklonio prezimenu *Novak*, što zbog njegove učestalosti, što zbog mnoštva tipoloških usporednica u drugim jezicima. U „Nazivima za dijelove tijela u prezimenima“ ispisuju se dijelovi tijela koji su se našli u prezimenima.

Peto poglavlje, naslova „Iz povijesti hrvatskih prezimena“, obuhvaća dva odjeljka. U prvom, „Razvitak imensko-prezimenske formule u Hrvata“, akademik Šimunović podrobno tumači kako se ona razvijala od najranijih potvrda, od 11.-oga i 12.-oga st. nadalje. „Horvati u sjevernoj Hrvatskoj“ pretresa fenomen toga najbrojnijega prezimena u Hrvatā, fenomen koji stoji u tijesnoj vezi sa širenjem etnonima *Hrvat* od juga prema sjeveru, iz Dalmacije u srednjovjekovnu i novovjekovnu Slavoniju.

Iduća se dva poglavlja bave nesretnim usudom Hrvatā i njihovih prezimena u pojedinim časovima povijesti. Povijest je to u kojoj je tuđin višekratno posezao za hrvatskim zemljama. Posljedice su bile s jedne strane odnarođivanje domorodnoga puka, s druge strane stalno iseljivanje iz domovine.

Poglavlje „Nasilna preimenovanja“, kako i ime govori, prikazuje nasilno potalijančivanje prezimenā istarskih Hrvata u prvoj polovici 20.-oga stoljeća, za vrijeme talijanskoga

iredentizma. Nakon 1945. Hrvatima su vraćeni izvorni prezimenski likovi. Drugi odjeljak, „Bošnjačkomuslimanska osobna imena i prezimena“, razgledava povijest pomuslimančivanja Bosne kroz imensko-prezimensku prizmu. Prati se postupnost toga procesa, od početne katoličko-muslimanske ili bogumilsko-muslimanske dvojnosti 16.-oga st. do cjelovitoga pomuslimančenja i stvaranja suvremene bošnjačke nacije.

Sedmo poglavlje, „Sudbina prezimena u hrvatskoj dijaspori“, prati mnogostruke hrvatske seobe izvan granica hrvatske zemlje, u inojezične sredine. „Prezimena u izoliranim hrvatskim naseobinama u južnoj Italiji (moliški Hrvati)“ s onomastičkoga gledišta proučava hrvatske naseobine u Italiji. U Italiju se Hrvati seljahu u više valova, a najznatniji je onaj kojim naseliše više mjestā u pokrajini Molise. To su ujedno najstarije hrvatske dijaspore. Idući se odjeljak, „Gradišćanskohrvatska prezimena s posebnim osvrtom na prezimena u zapadnoj Ugarskoj“, bavi vjerojatno najkobnijim događajem hrvatske povijesti, velikim raspučivanjem utrobe Hrvatske koje je prouzročeno turskom najezdom. Činjenice oko tih seoba još nisu dobistrene, silna dijalektna izmiješanost još nije posve razriješena, veze između pojedinih hrvatskih zemalja i pojedinih točaka naseljivanja Gradišćanaca u Austriju, Mađarsku, Slovačku nisu do kraja iznađene. Onomastika tu igra bitnu ulogu.

Treći se tovrсни odjeljak, „Moravski Hrvati i njihova prezimena“, bavi, uz moliške Hrvate, prvom hrvatskom dijasporom. Tu je onomastički udio sve to važniji uzme li se u obzir činjenica da je nakon Drugoga svjetskoga rata zajednica moravskih Hrvata utrnuta. Odjeljci „Sudbina hrvatskih prezimena u SAD-u“ i „Prezimana hrvatskih potomaka u Čileu i u drugim južnoameričkim zemljama“ bavi se iseljivanjem Hrvata u Novi svijet, iseljivanjem koje se je začelo ne tako davno kao gornja tri vala, a traje još uvijek. Istražuju se putovi mijena i prilagodba hrvatskih imena i prezimena u novim, anglofonim i hispanofonim sredinama.

U drugom dijelu sedmoga poglavlja akademik Šimunović obraća se prezimenima susjednih naroda, kojih pripadnici žive i u našoj zemlji. Tako se odjelito tumače najčešći jezični i sadržajni obrasci u talijanskim, mađarskim, slovenskim, srpskim, vlaškim, albanskim, njemačkim i češkim prezimenima.

Osmo poglavlje, „Tisuću najučestalijih prezimena u Hrvatskoj“, može poslužiti kao vježbenica za sve što je do toga časa bilo u knjizi izloženo. U tom poglavlju autor s lakoćom secira odabrana prezimena najrazličitijim skalpelima onomastičke znanosti. Prvo ih razređuje prema etiološkom kriteriju, na deapelativna („kakav si i što si“), deetonimna i detoponimna („odakle si“) i deantroponimna („čiji si“). U drugom koraku, prezimena

podlaže strukturalnoj razredbi. Ona u sebi uzdrži dvije podrazredbe, konotativnu i morfološku. Konotativna se tiče afektivnoga naboja što ga prezimena nose. Morfološka razredba raščlanjuje prezimena uzimljući u obzir njihov tvorbeni sastav, jesu li izvedena ili nisu, jesu li izvedena prefiksarno ili sufiksarno, je li im osnova pokraćena i sl. Cijelo je poglavlje provideno nizom statističkih podataka, od onih koji se tiču broja slogova u prezimenima, do onih koji se tiču udjela pojedinoga sufiksa u tvorbi hrvatskih prezimena.

Deveto se poglavlje izravno nadovezuje na osmo. U njem se tisuću najučestalijih hrvatskih prezimena redaju prema dvama kriterijima, prvo prema broju nositelja, a zatim i abecednim redosljedom. U tom popisu svaki radoznalac može izvidjeti je li njegovo prezime u društvu tisuću najučestalijih. To je ujedno i demonstracija korisnosti računalne tehnologije za onomastičku znanost.

U drugom dijelu knjige, „Imena hrvatskih naselja – neispričana priča“, akademik Šimunović se dotiče hrvatske ojkonomimije. Ojkonomimija svoje mjesto u knjizi o prezimenima opravdava činjenicom da ojkonomimi u Hrvatā često postadoše upravo od antroponimā. Taj je, dakle, dio razdijeljen na dva odjeljka. U prvom se odjeljku opet teorijske onomastičke spoznaje o ojkonomimima razmatraju na hrvatskoj građi. Među trima načinima kako ojkonomimi postaju (u osnovi im može sta-

jati 1. antroponim, 2. apelativ s imenicom koja izriče reljef, 3. apelativ s imenicom koja izriče čime se stanovnici bave) ovdje su posebno zanimljivi ojkonomi postali od antroponimā. Raspršani su po cijelom hrvatskom tlu, iako s bitnom razlikom u tvorbenom sufiksu. U gorskom dijelu Hrvatske protežu se imena strukture priimak + sufiksi *-ići* ili *-ane*, u ravničarskom dijelu imena strukture priimak + *-ci*. To je odraz razlike u društveno-gospodarskoj organizaciji gorskih (= stočarskih) i ravničarskih (= ratar-skih) krajeva.

U drugom odjeljku donosi se popis naseljenih mjesta u Republici Hrvatskoj po županijama. Bogatstvo od 6654 toponima.

Akademik Šimunović piše vrlo pitko. Prijelazi su s jedne teme na drugu blagi, i na kraju čovjek uopće nema dojam težine znanstvenoga djela. A o znanstvenosti govori impozantan popis onomastičke literature na kraju knjige: 1406 naslova! Autor ne krsma činjenicama pridati čuvstvene komentare. Gdje može, liričan je. Uglavnom je nažalost epičan jer hrvatska je povijest, a onda i povijest hrvatske onomastike ep. I to ne ep u kojem Hrvati osvajaju, nego ep u kojem Hrvate osvajaju i raseljuju. Nema poglavlja u kojem autor na to ne opominje.

„Hrvatska u prezimenima“ nije samo onomastička knjiga. U njoj će se naći mnoštvo dijalektoloških podataka. Akademik Šimunović nije samo

onomastičar, on je i vrhunski dijalektolog. Kao onomastičar i kao dijalektolog, čovjek je prisiljen hodati po zemlji koju istražuje, prisiljen je živjeti s pukom koji ispituje. Upoznaje se sa sadašnjošću toga puka, nastoji rekonstruirati njegovu prošlost, strepi nad njegovom budućnošću.

Uz to, u knjizi ima obilje povijesnih podataka. Upravo stoga što su povijest zemlje i povijest prezimenā isuviše prepleteni.

Petar Šimunović je čovjek koji je izniknuo iz hrvatske zemlje i toj zemlji služi. Njegov znanstveni rast možemo si predočiti kao hrast kojemu je korijen na otoku Braču, a krošnja se polako širi i obuhvaća cijelu Hrvatsku, prerasta njezine granice i zalazi „na onu ban(d)u mora“, zalazi u Gradišće, zalazi svakamo kamo je usud zagnao hrvatskoga čovjeka. Od „Toponimije otoka Brača“ preko cijeloga hrvatskoga Jadrana krošnja se kri-li na hrvatsku unutrašnjost. Žirje opada i plodi hrvatsku zemlju novim naraštajima onomastičara.

Na koncu, neka mi bude dopuštena onomastička prispodoba. Kako je biblijski Šimun Petar „stijena“ na kojoj je usađena kršćanska Crkva, tako je Petar Šimunović stijena na kojoj se uzdiže hrvatska onomastika. Svaki novi sintetični prikaz hrvatskoga prezimenstva bit će samo dopisivanje „Hrvatske u prezimenima“.